

HERODES PROVINCIALIS SZOLGÁLATA

Herodes judaeai király (i. e. 37—4),¹ Josephus Flavius közlései szerint részben királyi címének elnyerése előtt, részben királyi hatalmával egyidejűleg Syria provincia római közigazgatásában is különböző feladatköröket töltött be. Az erre vonatkozó közlések a következő tényeket mondják el:

1. I. e. 47/46-ban Sextus Julius Caesar, Syria akkori proconsula Herodest, aki a judaeai synedrionnal való konfliktusa miatt menekült hozzá, mint jóakarójához, hivatalhoz is juttatta, és kinevezte a *στρατηγός κοίλης Συρίας* tisztségére (Ant. 14, 180). A párhuzamos szöveg, BJ 1, 213 szerint tisztsége: *στρατηγός Κοίλης Συρίας και Σαμαρείας* volt. Mindkét forrás szerint hatalma elsősorban katonai jellegű, s ez személyét még II. Hyrkanos szemében is félelmet keltővé tette.²

2. Amikor C. Cassius Longinus i. e. 43/42-ben Syriában a II. triumvirátus elleni harcára készülődött és provinciáját elhagyni kényszerült, annak «egész gondját» (*πᾶσαν ἐπιμέλειαν*)³ Herodesre bízta, s őt ismételten kinevezte a *στρατηγός Κοίλης Συρία* tisztségére, s egyben jelentős katonai erőket is bízott rá (Ant. 14, 280). A párhuzamos közlés (BJ 1, 225) szerint Herodes *egész Syriának* helytartója [*Συρίας ἀπάσης ἐπιμελητής*] lett — ami nyilván ellentétben áll minden más, rendelkezésünkre álló adattal.⁴

3. Amikor Herodes az actiumi csatát követő évben sikerrel átállt Augustus oldalára, és sikerült kegyébe is férkőznie, a birodalom ura «bevonta őt Syria procuratorainak tanácsába» (*ἐγκαταμίγησεν δ' αὐτὸν τοῖς ἐπιτροπεύουσιν τῆς Συρίας*),⁵ s a provincia legatusát arra utasította, hogy mindenben kérje ki Herodes véleményét (Ant. 15, 360). A párhuzamos szöveg itt is bizonyos többletet ad, amennyiben arról számol be, hogy Herodes «egész Syria procurator» lett [*κατέστησεν δ' αὐτὸν καὶ Συρίας ὅλης ἐπίτροπον*] — ami ismét csak összeegyeztethetetlen történeti ismereteinkkel.

Herodes ezek szerint élete különböző szakaszaiban, éspedig i. e. 47/46-ban, 43/42-ben és 30 után — ez utóbbit már királyságával egy időben — bizonyos tisztségeket töltött be Syria provincia római közigazgatásában. Bár Josephus adatai eddig sem maradtak említés nélkül a Herodesről szóló szakirodalomban, közléseivel szemben — ellentmondó és homályos voltaknál fogva — többoldalú kétely merült fel⁶ és elmélyültebb kisér-

¹ Herodes uralkodásához alapvető irodalom: E. Schürer: *Gesch. des jüd. Volkes im Zeitalter Jesu Christi*³ Leipzig 1902, I. 360—418 l.; W. Otto: Herodes (PWRE Suppl. II. 1—158); A. H. M. Jones: *The Herods of Judaea*, Oxford 1958; St. Perowne: *The Life and Times of Herod the Great*, London 1956, amelyre itt egyszer s mindenkorra utalunk.

² BJ 1, 213: Ἐπεὶ . . . καὶ δυνάμει φοβερός, εἰς ἔσχατον δέους κατέπεσεν Ὑρκανός.

³ A szöveg összefüggésében az *ἐπιμέλεια* *ἅπασα* nem abszolút értelemben áll. hanem csak a hadseregről való gondoskodásra vonatkozik. Erre utal a *δύναμις ἱππική τε καὶ πεζική*-re való utalás is.

⁴ Appianus BC IV. 63 világosan közli, hogy Cassius saját unokaöccsét nevezte ki távolléte idejére Syria helytartójául.

⁵ Az *αὐτὸν* szövegolvasata kétes, Niese kritikai kiadásában a codexek túlnyomó többségével szemben a kétségtelenül legjobb, de ezzel az olvasatával együlálló cod. Palatinus olvasatát fogadja el. Az *αὐτήν* nem Herodesre, hanem a neki adományozott birtokállományra (*χώρα*) vonatkozhat, akkor viszont a *τοῖς ἐπιτροπεύουσιν τῆς Συρίας* mondatszerkezet aggályos. B. Niese ezért laconát kénytelen feltételezni, ami viszont az *αὐτὸν* olvasat elfogadásával feleslegessé válik.

⁶ Mommsen: *Röm. Gesch.* V. 500 lap 1. j.; W. Otto: i. h. 18 l. az egész közlést túlzásnak tartják.

let sem történt arra, hogy ezek alapján Herodes provinciális funkcióinak közjogi jellegét pontosan meghatározzák.⁷

Nyilvánvaló tévedés például, hogy Josephus a Bellum két helyén is (I, 225 és 399) Herodest egész Syria helytartójaként (epimelésis, ill. epitropos) nevezi meg. A 399. § közlését kissé erőszakolt emendatióval még lehet ὄλης helyett κοιλίας-nek olvasni, de a 225. § egyértelműen téves voltával csak Josephus szavahihetőségének általános tagadására adott tápot.⁸ A Bellum és az Antiquitates párhuzamos helyeinek ellentétét — ahol is mindkét esetben az Ant. nyújtja a helyesebb változatot — abból az ismert tényből kiindulva kíséreljük meg feloldani, hogy a Bellum görög szövege a Josephus által készített arameus eredeti változat fordítása, ill. átdolgozásaként, Josephus görög segítőitársainak műveként jött létre.⁹ Már most Koilē Syria arameus átírása kb. a *kuly Swry*¹⁰ (כּוּלֵי סוּרְיָה) szövegképet nyújtana, amit a *kwl* (כּוּל) fő félreértése révén a fordítók bizvást adhattak vissza a görög ἀρασα-val. Ez megmagyarázná azt is, hogy éppen a Bellum nemesak Herodes funkciójának földrajzi kiterjedéséről, hanem hatásköréről is pontatlanabb és következtetlenebb adatokat nyújt: az Ant. közjogilag precíz *stratēgos* kifejezése helyett az elmosódottabb *epimelésis*-t, ill. *epitropos*-t. Az egyetlen helyen, ahol Herodes jogi helyzetét *stratēgos*-nak határozta meg (BJ I, 213), hivatali területét is helyesen jelöli meg, mint *Koilē Syriát* és *Samareiót*. Ha tehát a Bellumnak két, földrajzilag és jogilag aggályos közlését (I, 225, ill. 399), az arameus eredetiből való pontatlan, ill. téves fordításból eredeztetjük, megállapíthatjuk, hogy Herodes i. e. 46-ban és 43/42-ben mint *stratēgos Koilēs Syrias kai Samareias* állt a római provincia szolgálatában. Kézenfekvő az a feltevés is,^{10a} hogy Cassius nem új hivatalt adott Herodesnek, hanem csak meghagyta addig viselt tisztségében. Ezek szerint Herodes i. e. 46—42 között folyamatosan töltötte be provinciális funkcióját.

A *stratēgos* tisztjét mindkét esetben a provincia proconsula adta, ill. erősítette meg. A hellenisztikus *stratēgos*-ok jogkörét, mint «a katonai és polgári hatalom egyesítését» H. Bengtson munkája lényeges vonatkozásaiban tisztázta.¹¹ A Josephus által Herodesnek, ezzel a tevékenységével kapcsolatban tulajdonított katonai, közigazgatási és pénzügyi funkciók (beleszámítva az adóbehajtást) pontosan megfelelnek mindannak, amit a hellenisztikus *stratēgos*-ok jogköréről más forrásokból tudunk.¹² Herodes idejében Samareia és «Koilē Syria» két különálló stratégiát alkotott: ez megfelel annak a folyamatnak, amelynek során a «stratēgia» fogalma, párhuzamosan a hellenisztikus monarchiák szétesésével, mindinkább devalválódott. Az eredetileg az Achaimenida birodalom egy-egy satrapiájának megfelelő területű stratégiák kisebb részekre hullottak szét, amelyeknek vezetői továbbra is a *stratēgos* címet viselték. Ez a fejlődési tendencia egészében véve — a régi, „nagy” stratégiák helyreállítását célzó, egyes, alkalmi kísérletek ellenére¹³ következetesen érvényesült a hellenisztikus világban és annak peremterületein. Kappadokia királysága — amely egyetlen perzsa satrapiát alkotott és még Nagy Sándor ide-

⁷ W. Otto : i. h. 18 és 49 l.: «der an sich nicht recht bestimmbare Titel des Herodes: stratēgos Koilēs Syrias». A legújabb feldolgozás, a P. I. R.² Herodes-cikke (IV. 2, 83 kk., No. 153) is feltűnő tartózkodással szól a Herodesnek juttatott provinciális címeiről: «A Sex. Caesare potestas quaedam in Syria Coele et Samaria, quae tum pars provinciae erat, ei committitur . . . Num a Cassio contra triumviros profecto στρατηγὸς Κοιλίας Συρίας exercitu dato factus sit . . . incertum est.»

⁸ R. Laqueur: Der jüdische Historiker Flavius Josephus, München 1920, 56 l.: «planmäßige Geschichtsfälschung».

⁹ Hölscher : Josephus Flavius, PWRE, XVIII., 1934 kk.; Momigliano : C. A. H. X. 884, vö. Contra Apionem I. 9, 50. §: *χορησόμενος τισὶν πρὸς τὴν Ἑλληνίδα φωνὴν συνεργοῖς*

¹⁰ Syria szír neve következetesen כּוּלֵי־סוּרְיָה tehát a nevet nem semitizálták, pl. כּוּלֵי־סוּרְיָה vagy כּוּלֵי־סוּרְיָה alakra. A szír írók egyébként a görög neveket általában pontos átírásban közlik, pl. ilyenformán כּוּלֵי־סוּרְיָה, אַרְמֵיָה, אַרְמֵיָה [CSCO, Ser. Syri, Chron. minora II. 4314, 43₁₄, 46₂₂, 48₁₁, 55₆, Josephus pedig, mivel hivatalos terminust használt, nyilván szintén egyszerű átírásban, nem pedig arameus formában adta Koilē Syria nevét.

^{10a} Erre gondol már W. Otto : i. m. 10. l.

¹¹ H. Bengtson : Die Strategie (Münchener Papyrologische Beiträge No. 26, 36, 41, 3 köt.). Magának Herodesnek stratēgosi tisztségével nem foglalkozik.

¹² Vö. Bengtson : i. m. III. 168. kk. l.: «Vereinigung von militärischen und zivilen Vollmachten, . . . als Schöpfung des Hellenismus».

¹³ IV. Antiochos Epiphanés és utódai a makkabeus felkelés leverése céljából ismételték egy kézre bíztaik egész Koilē Syriát. Vö. U. Kahrstedt: Syrische Territorien im späthellenistischen Zeitalter, Göttingen 1926, 94. kk.

jén is egységes stratégia volt¹⁴ — a római közigazgatás bevezetésekor¹⁵ — már 10 stratégiára oszlott, s ehhez a római igazgatás egy 11.-et kapcsolt hozzá.¹⁶ A thrákiai királyság területe Plinius közlése szerint 50 «satrapia»-ból állt,¹⁷ s ezt a közlést az epigraphiai anyag, amely egészen csekély körzeteket tüntet fel önálló *stratégia* gyanánt, csak megerősíti.¹⁸ Ugyanezt a fejlődést figyelhetjük meg a parthus birodalomban: Dura-Europos a parthus hatalomátvétel idején egy önálló *stratégos* uralma alatt állt.¹⁹

A Seleukida birodalom bomlása idején ugyanez a folyamat játszódik le, s ennek egyes mozzanatai éppen a syriai térségben elég pontosan megfigyelhetők.²⁰ A Makkabeus felkelés idején, az i. e. 160-as években külön-külön *stratégos* kormányozza Koilé Syria és Samareia területét [Ant. 12, 287—288] — csakhogy ekkor, mint látni fogjuk, Koilé Syria még sokkal nagyobb területet foglalt magába, mint egy évszázaddal később. Alexandros Balas idején (i. e. 150—145) a kicsiny Judaia egy önálló stratégiát alkotott (I. Makk. 10, 65), és hasonlóképpen a tengerpart vidéke a «paralia», Iamneia központtal (Ant. 12, 351).²¹ A makkabeus felkelés sikere készítette a Seleukida kormányzatot arra, hogy az addigi, egységes Koilé Syria stratégiáját kisebb részekre szakítsa. Valószínűleg ekkor kezdődik az a terminológiai zűrzavar Koilé Syria (Coelesyria, Syria coele) körül, amely e területek kutatóit mindmáig kétségbe ejti.²² Koilé Syria, mint politikai—földrajzi fogalom az i. e. II. század eleje óta összefoglaló neve volt mindazoknak a syriai területeknek, amelyek a paneioni csata (i. e. 199) óta Seleukida uralom alá kerültek, s ez a fogalom élt tovább a «tágabb értelemben vett K. S.» [κοίλη Συρία άπασα] megfogalmazásban. Ez a terület azonban a birodalom fennállásának legvégén — amelyre vonatkozólag Poseidoniosból, ill. az őt felhasználó Strabón révén vannak adataink — már 4 kisebb stratégiára oszlott.²³ Strabón (16, 2, 4, C 750) szerint az északi Syria (= Seleukis) 4, Koilé Syria ugyancsak 4 *satrapiára* oszlik (itt K. S. nevét még a «tágabb értelemben» használja). Sajnos, Strabón csupán a négy észak-syriai «satrapia» (= stratégia) nevét közli — ezek: Seleukeia, Antiocheia, Laodikeia és Apameia — a négy délsyriai satrapia nevével adósnunk marad. Pedig ezek a nevek tennék lehetővé annak a földrajzi területnek meghatározását is, amelyre Herodes stratégosi hatalma kiterjedt. Úgy vélem azonban, hogy Josephus és Strabón adatainak konfrontálása és egymással való kiegészítése választ adhat erre a kérdésre is, amelyre az eddigi kutatás csak sejtésszerű és egymásnak ellentmondó válaszokat adott.²⁴

¹⁴ H. Berve : Das Alexanderreich auf prosopographischer Grundlage I. 257 l.

¹⁵ Cappadocia i. sz. 25-ben, Archelaos letétele után vált római provinciává, vö. Tacitus: Ann. II. 42.

¹⁶ Strabón XII, 1, 2, C 533: Μέρος τειῆς Καππαδοκίας ἐστὶ δέκατον ἢ Μελιτήρη κατὰ τὴν εἰς δάκα στρατηγίαν διαίρεσιν τῆς χώρας . . . προσερένετο δ' ὕστερον παρὰ Ρωμαίω νέκ τῆς κλιζίας . . . καὶ ἐνδεκίτη στρατηγία.

¹⁷ Plinius: N. H. IV. 40, vö. Besevliev : Une inscription oubliée de Nicopolis ad Nestum (Sp. Bak. Naukiti, Szófia LXX (1945), 201. kk.

¹⁸ Mihailov : Inscriptions Graecae in Bulgaria repertae No. 43, 743, 1116. IGRB I. 677 és Beševliev fent idézett publikációját. A thrákiai stratégiák kérdéséhez vö. még: Bengtson : i. m. II. 310. kk., Blavatszkaja : Zapadno-pontijszkie goroda, Moszkva 1952, 178 l., aki az IGRBul I. 43-ban megnevezett Ménogenés helyzetét mint katonai, közigazgatási, politikai és gazdasági parancsnokét határozza meg.

¹⁹ Rostotzeff : Die hellenistische Welt. Gesellschaft und Wirtschaft, II 677 l. Vö. a 39. j.-ben közölt szöveget is.

²⁰ U. Kahrstedt : i. m. 58. kk., 94. kk. A Seleukida kor első évtizedeiben még egységes stratégos kormányozta egész Koilé Syria és Phoiniké területét (OGIS I. 230, i. e. 218—200 k.): Πτολεμαῖος Θρασαία στρατηγός καὶ ἀρχιερένς Συρίας Κοίλης καὶ Φοινίκας

²¹ Ez a stratégia különböző neveken szerepel. Az Ant. 12, 351 alatt megnevezett iamneiai stratégia vsz. azonos az Ant. 13 146-ban szereplő ἀπὸ κλιμακος τῶν Τυρίων ἔως Αἰγύπτου stratégiával.

²² Legújabb összefoglalás: Bickermann : La Coele-Syrie. (Revue Biblique, LIV, 1947, 256. kk.) «L'imprécision de nos sources ne permet pas de définir exactement le sens nouveau de ce terme dans l'usage officiel.»

²³ Kahrstedt : i. m. 97. és uo. I. j. taglalja ezt a helyet, de nem veszi figyelembe a K. S. terminus *kettős* használatát Strabónnál. Ebből természetesen csak konfúzió keletkezhetik.

²⁴ Bickermann : i. c. 263. l.: «Pompée, semble-t-il, forma surtout des villes de la Décapole (Abila, Scythopolis etc.) une circonscription de Coele-Syrie. Ainsi, en 47. av. J.-Chr. Hérode est le gouverneur romain de Coele-Syrie et de Samarie.» Itt a szerző elfeledkezik azonban arról, hogy Strabón — aki éppen az i. e. I. század viszonyaira vonat-

A megoldásban abból a közlésből indulhatunk ki, amelyet Josephus két párhuzamos helyen (BJ 1, 155 kk. és Ant. 14, 74 kk.) ad a Pompeius által Szíriában i. e. 65/64-ben végrehajtott politikai újjárendezésről. A Bellum szövege — amely itt valamivel szabatosabb az Ant. megfogalmazásánál — a Judaeától Pompeius rendezése értelmében elszakított görög városokat több, egymástól jól megkülönböztetett területi csoportra osztja:

1. *αἱ ἐν τῇ Κοίλῃ Συρία πόλεις* — részletes felsorolás nélkül;

1a. *Gadara* (a két hasonló nevű város közül az északibb fekvésű, mert a déli Gadara Judaea uralma alatt maradt).²⁵

2. *αἱ ἐν τῇ μεσογαίᾳ πόλεις* — azaz: a «belterületi» városok, éspedig: Hippos, Skythopolis, Pella, Samareia, Jamneia, Marissa, Azotos és Arethusa. Szembetűnő, hogy Josephus a «*mesogaia*», a belterület városai közé sorol olyan tengerparti városokat is, mint Jamneia és Azotos. Ez — egyelőre — annyit bizonyít a számunkra, hogy a földrajzi terminológia mögött egy eredetileg politikai szempontokat követő beosztás húzódik meg.

3. *αἱ παράλιοι πόλεις* — a tengerpart városai, éspedig: Gaza, Ioppe, Dora és «Straton tornya», a későbbi Kaisareia.

Josephus tehát ebben a felosztásban határozottan megkülönbözteti Koilé Syria területét mind a «belterület»-től, mind a «tengerpart»-től, azaz — politikai—földrajzi terminológiával élve — a korábbi Iudaea és a szorosabb értelemben vett Syria Palaestina, az egykori filiszteus városok körzetétől. Azok a kutatók, akik eddig e szöveg interpretációjával foglalkoztak, abból a szerintem téves feltételezésből indultak ki, hogy az I. alatt megnevezett földrajzi egység, Koilé Syria után kettőspontot kell tenni, azaz: K. S. *magába foglalja* a «mesogaia» és a «paralia» területeit is. Csak így juthatott U. Kahrstedt arra az eredményre, hogy Herodes Koilé Syriai helytartósága Skythopolis körzetére terjedt ki,²⁶ E. Bickermann pedig arra a feltevésre, hogy Herodes stratégiája a Dekapolis területét foglalta magába.²⁷ Mindkét megoldás ellentmond azonban Josephus szövegének, amely *egyértelműen*²⁸ sorolja e városokat egy, a Koilé Syria területétől *megkülönböztetett* területi egységbe, a mesogaia-ba.

Josephus területi beosztásának (Koilé Syria — mesogaia — paralia) hitelességét, és egyben saját interpretációnkat is, megerősítik Strabón adatai Syria földrajzáról. Ő ugyanis megkülönbözteti a «tágabb értelemben vett» K. S.-t a «szorosabb értelemben vett» K. S.-tól (*Κοίλη Συρία ἅπασα* — K. Σ. *ἰδίως*).²⁹ Ez utóbbi «a Libanon és Antilibanon által határolt területet» foglalja magába,³⁰ és ilyen értelemben megkülönböztetendő

kozólag a legmegbízhatóbb — határozottan megkülönbözteti a Dekapolis városait a szorosán vett K. S.-tól [*ἡ Κοίλη Συρία ἰδίως λεγομένη*], vö. 16, 2, 22 C 756 és Skythopolist név szerint is azon a területen említi, amely már kívül esik a tulajdonképpen K. S.-n (ibid. 40 vége, C 763). Viszont *talál* az, hogy Abila várost ebben az összefüggésben nevezi meg. De itt hivatkozhatnánk arra is, hogy a Dekapolis városainak Plinius N. H. V. 18, 74 §-ban adott listájában (Damascus, Philadelphia, Rhaphana, Scythopolis, Gadara, Hippius, Dion, Pella, Gerasa, Canatha) — amely lista feltehetően az egyébként bizonytalan és változó összetételű város-csoport legösszebb állományát tartotta fenn (vö. *Kahrstedt*: i. m. 110. kk.) — Abila *nem* szerepel, holott ennek a városnak pénzei, a Decapolis több városához hasonlóan, olyan érárt használnak, amelynek kezdőve éppen a Pompeius által adott «szabadság» (*Head*: Hist. nummorum 883 l.). Ebből arra következtethetünk, hogy Abila a Pompeius-féle rendezés idején a görög városok többségétől eltérő politikai státust kapott, ill. más közigazgatási egység része lett. Ez megfelel e dolgozat más megfontolások alapján elért eredményeinek (lásd: 224 lap). Forrásainknak mindenesetre ellentmond B. ama tétele, hogy a Dekapolis *egész* területe alkotta volna a Pompeius által szervezett közigazgatási körzetet, és hogy ehhez a körzethez Skythopolis városa hozzátartozott volna.

²⁵ BJ 1, 170, Ant. 14, 91.

²⁶ *Kahrstedt*: i. m. 97. és 98. l. 1. j., pontosan Skythopolis, Samareia és Marissa vidékét tekinti annak a «Stadtgebiet»-nek, amely Herodes «kommando»-ja alá került volna.

²⁷ Vö. a 24. jegyzetet.

²⁸ BJ 1, 155: *τῶ κατ' ἐκεῖνο Ρωμαίων στρατηγῶ τεταγμένῳ* és még egyértelműbben: Ant. 14, 74: *ὑπὸ τῷ σφετέρῳ στρατηγῶ ἔταξεν*.

²⁹ Strabón 16, 2, 21 C 756.

³⁰ Strabón 16, 2, 21, vö. *Bickermann*: i. c. 262. kk., aki a Koilé Syria illetően fogalmát földrajzi babonának tartja. Az általunk meghatározott «*Koilé Syria idiös legomené*» azonban valóban eljut a Libanon és Antilibanon lejtőjéig és némileg belenyúlik a két hegység által alkotott völgy déli bejáratába. Az elnevezés tehát nem teljesen illogikus.

Phoinikétól, amely a *tengerpartot* foglalja magába (16, 2, 22—33, C 756—760), és Judaiától, amely a *belterületen* fekszik (ibid. 34—46, C 760—765). A görög városokat Strabón határozottan olyanokként említi, amelyek *földrajzilag* Judaiához tartoznak (16, 2, 40 C 763 és ibid. 46 C 764). Világos tehát, hogy *először is*: Strabón és Josephus egy olyan, hármas földrajzi felosztást alkalmaznak, amely a «tágabb értelemben vett» K. S. területen belül megkülönbözteti a «szorosan vett» K. S.-t, a *mesogaia*t (amely politikailag nagy-

1. Herodes Koilé Syria-i stratégiájának hozzávetőleges területe
2. Phoiniké stratégia hozzávetőleges területe
3. Syria mesogaia stratégia hozzávetőleges területe
4. Syria paralia stratégia hozzávetőleges területe

jából Judaiával azonos) és a *paraliát*, a tengerpart vidékét; *másodszor pedig*: sem Josephus, sem Strabón nem számítják a Dekapolis görög városait, vagy legalábbis nem valamennyit számítják — és semmiesetre sem Skythopolist (Strabón 16, 2, 40 C 763) — a «szorosabb értelemben vett» Koilé Syria területéhez. Tehát elesik mind Bickermann feltevése, aki az egész Dekapolisban és ugyanígy U. Kahrstedt nézete, aki a Jordán menti városokban kereste Herodes Koilé Syriai helytartóságának területét.

Ugyanezzel a beosztással találkozunk Appianosnak Pompeius syriai hódításairól beszámoló fejezetében is:³¹ ahol Koilé Syria szintén külön földrajzi egységként nyer említést a mesogaia, Phoiniké és Palaistiné mellett.

³¹ Syr. 50: Οἴτω μὲν δὴ Κιλικίας τε καὶ Συρίας τῆς μεσογαίου καὶ Κοίλης καὶ Φοινίκης καὶ Παλαιστίνης . . . ἀμαχεὶ Ρωμαῖοι κατέσχον.

A kép tehát, amelyet forrásaink alapján megalkothatunk magunknak Syria közigazgatási—földrajzi viszonyairól a Seleukida uralom fennállásának utolsó, s a római uralom első évtizedeiben, nagyjából a következőképpen alakul:

Syria két nagy része közül a «*Seleukis*» foglalta magába az északi, eredetileg is a Seleukida birodalomhoz tartozó, — a «*tágabb értelemben vett*» Koilé Syria pedig azokat a déli területeket, amelyeket csak III. Antiochos hódított el Ptolemaiosoktól (i. e. 199) és amelyek i. e. 142-ben nem kerültek a Hasmoneus állam uralma alá.

Amikor megalakult a Hasmoneus állam, amely beékelődött a Seleukida birtokok közé, szükségessé vált a «nagy» Koilé Syria kisebb részekre való osztása. A «nagy» Koilé Syriának az a négy stratégiája, amelyre Strabón (16, 2, 4 C 750) céloz, és amelyet Pompeius is alapul vett Syria ügyeinek újjárendezésekor, a következő volt:

1. *Κοίλη Συρία «ιδίως»*
2. *Μεσογαία*
3. *Συρία Παλαιστίνη [— Παραλία]*
4. *Φοινίκη*

Ez a felosztás csillan át még Josephusnak, Strabónnak és Appianos forrásának földrajzi—politikai terminológiáján is.

A *hármás* és *négyes* tagolás közötti eltérést az magyarázza, hogy forrásaink, amelyeknek nyilván nem célja következetes közigazgatási terminológiát nyújtani, Phoiniké területét hol beleszámítják a «tágabb értelemben vett» Koilé Syria fogalmába [ami a következetes eljárás, és így jár el Strabón a *négy stratégia* megemlítésekor, valamint Appianos, Pompeius syriai hódításainak taxatív felsorolása alkalmából], hol pedig, nem lévén erre szükség az események során, hallgatással mellőzik, — így jár el Josephus. Ennek a cikknek szempontjából megelégedhetünk annak megállapításával, hogy a Josephusnál, Strabónnál és Appianosnál egyaránt érvényesülő beosztás szerint a «szoros értelemben vett» K. S. nem foglalja magába sem a mesogaiát, sem a paraliát (a filiszteus városok körzetét), sem a phoinikiai városokat. Josephus közlései szerint pedig a négy területi egység közül csak a 2. és 3. számú került — városi önkormányzatának helyreállítását után — római provinciális kormányzat alá (BJ 1, 157, Ant. 14, 76), Gadara külön elbírálást nyert,³² és csupán az 1. pont alá tartozó terület, éppen Koilé Syria alkotott önálló politikai egységet, egy külön e célra kinevezett stratégos alatt.³³ Ezt a Pompeius által megszervezett — vagy inkább érvényben hagyott, de mindenestre a római provinciális szervezetbe önálló egységként beillesztett — stratégiát kapta meg 18 évvel később Herodes, Sextus Julius Caesartól.

A fentiek után — kizárásos alapon — lehetséges lesz e stratégia földrajzi helyét is meghatározni. Ha a 2.—4. pontok alatt megnevezett városokat már eleve kizárjuk a stratégia területéről, megkapjuk Abila város territoriumát és a tőle északra fekvő területet, néhány hellenizált várossal (pl. Raphané), valamint az ún. Gaulanitist. Ez a terület az i. e. 64/63-ban alapított *Koilé Syria* stratégia, azaz a Pellától Északra kezdődő, a Jordán-völgy keleti felét és az ún. Gaulanitist magába foglaló, északon és Libanon és Antilibanon lejtőjéig húzódó vidék, amely már kiesett az erősen hellenizált és urbanizált övezetből, és éppen ezért volt indokolt ezen a területen az önálló stratégia megszervezése. Ezt a területet kapta meg kormányzásra Herodes. A római kormányzat ebben a vonatkozásban is, alig két évtizeddel Syria provincia megszervezése után, még mindig

³² BJ 1, 155, Ant. 14, 74. A mindkét szövegben előforduló *χαρίζομενος* szót valamennyi fordítás (a legújabb is: *O. Michel—O. Bauernfeind*: Flavius Josephus: Der Jüdische Krieg, Griechisch und deutsch, München 1959, 41. l.) «kedvében jární, vkinek szívességet tenni» értelemben fogja fel. Helyesebbnek látszik a *χαρίζομαι* ige: «ajándékozni» értelméből kiindulni (*Benseler*: Griechisch-deutsches Wörterbuch, s. v. a 2. értelem: willig geben, spenden, schenken) s arra gondolni, hogy Pompeius a szövegben megnevezett Démétrioszt, saját felszabadítottját a város feletti politikai uralommal ruházta fel, hasonlóan a Caesar által Herodesnek adott uralomhoz. Egyébként illogikus lenne Démétriosz megnevezése, ebben az összefüggésben.

³³ BJ 1, 155 *κατ' ἐκεῖνο* kifejezése — figyelembevéve a párh. helyet is (Ant. 14, 74) nem időhatározó értelmű. Némileg pontatlannak látszik *Révay J.* kiváló fordításában éppen ez a passzus. Pompeius nem «az akkori római helytartó parancsnoksága alá rendelte e városokat» (vö. *Révay J.*: Flavius Josephus: A zsidó háború, 38. l.). — hiszen «akkor» még nem is volt római helytartójuk, az egész terület megszervezése akkor volt folyamatban — hanem «erre a célra kirendelt» helytartó alá helyezte. Ez a «helytartó» volt a *stratégos*.

a Seleukida uralom idején kialakult territoriális és adminisztratív beosztást és igazgatást alkalmazta, és a régi terminológiához is ragaszkodott. Hasonló eljárással találkoztunk Kappadokiában is, ahol a stratégia-szervezet ugyancsak tovább élt a római hatalom-átvétel után is.

Herodes azonban mint stratégos, egyben a római provinciális igazgatási szervezetnek is tagja, tehát római közjogi szempontból is szilárd helyzettel kellett rendelkeznie. Hivatala — legalábbis eredetileg — teljesen független volt judaeai hatalmi helyzetétől, sőt — éppen az ottani tevékenysége közben elszenvedett kudarca és a zsidó synedrion által való üldöztetése miatti kárpótlás gyanánt jutott hozzá.³⁴ Tehát nem a judaeai «epitropos tés archés», hanem a római polgárjoggal bíró Julius Herodes³⁵ az, aki Syria provincia közigazgatásában helyet kapott. Tisztségének jellegét is meghatározhatjuk. Mindaz a konkrétum, amit provinciális hivataláról tudunk, megfelel a provinciális helytartók mellett működő praefectusok jogi helyzetének és tevékenységi körének. A praefectusok is a provincia helytartójától kapják megbízásukat,³⁶ amely ezáltal csak mintegy «félhivatalos» jellegűnek minősül, tehát viselőjüket nem teszik magistratussá — mint ahogy Herodes sem volt az! — de bizonyos állandó, elsősorban katonai és adminisztratív jellegű feladatkörrel ruházzák fel. Herodes tehát az imént körülírt területet magába foglaló Koilé Syriában a hellenisztikus hagyomány felől tekintve stratégos, a római közjog felől nézve praefectus tisztségét töltötte be. A két terminus azonossága a korai császárkori irodalom szóhasználatából is kiténik. Livius egy sor helyen fordítja a görög (hellenisztikus) stratégost praefectusszal, és hasonlóképpen használja a praefectus kifejezést Justinus és az id. Plinius is.³⁷

Herodes praefectusi tisztségének jellegét közelebbről is meghatározhatjuk: megfelelt a nyugati provinciákban különösen elterjedt ama típusnak, amelyet a feliratok «praefectus civitatis, pr. civitatum, pr. gentium, pr. nationum» néven említenek, s akik a provincia egy-egy körzetének — rendszerint «félbarbár» törzsek által lakott határmenti körzetnek katonai parancsnokai voltak,³⁸ de bizonyos civil feladatokat is elvégeztek, főleg az adószedésben — akárcsak Herodes.

A keleti, hellenizált provinciákban a nyugati provinciák praefectusainak feladatkörét a stratégos-ok látták el. Ezek két társadalmi rétegből kerültek ki: egyrészt az érdemes vagy kiérdemült centuriók közül választották — ami nyugaton a tipikus eljárás volt — másik részük pedig a helyi arisztokrácia soraiából, pl. arab törzsek «sejk»-jeiből került ki, akik a római kormányzattól megkapták a stratégos-címet, esetleg a római polgárjogot is és ennek fejében vállalták a belső rend fenntartásának katonai és pénzügyi felelősségét. Ehhez a típushoz tartozott az az «ethnarchés kai stratégos nomadón» (IGRR III. 1247), akinek eredeti arab neve So'aid ibn Malik volt, s aki talán római polgárjogának elnyerésével egyidejűleg Hadrianus cognoment is felvette.³⁹ Ha a principátus idején Syriában egészen csekély területű körzetek élén is stratégosokkal találkozunk,⁴⁰

³⁴ Herodes akkori viszontagságainak kritikai ismertetését lásd pl. *W. Otto* : s. v. Herodes, 18 col.

³⁵ Herodesnek már atyja megkapta a római polgárjogot Julius Caesartól (BJ I, 194, Ant. 14, 137; 16, 53). A Julius nomen gentiliciumot azonban leszármazottai csak M. Julius Agrippa óta használták.

³⁶ *Mommsen* : Röm. Staatsrecht III. 557, *Marquardt* : Röm. Staatsverwaltung I. 553, *Hirschfeld* : Verwaltungsbeamte 412 l., *W. Arnold* : The Roman System of provincial administration 68. kk., *Stevenson* : Rom. provincial administration 87 l. A praefectusokhoz általában: *W. Ensslin* : s. v. Praefectus (PWRE XII. 1257. kk.).

³⁷ Livius: 31, 16, 4; 27, 6; 35, 1; 43, 1; 32, 23, 11, vö. 38, 2; 33, 18, 6 stb. Justinus 13, 4, 25. Plinius: N. H. VI. 27., vö. *Bengston* : i. m. tárgymutató és II. 343. kk.

³⁸ *Ensslin* : s. v. praefectus, PWRE XXII. 1290. kk. — A pannoniai praefectus civitatum-ról: *Mócsy* : Die Bevölkerung Pannoniens 108. kk.

³⁹ IGRR III. 1247: Ἀδριανοῦ τοῦ καὶ Σοαίδου Μαλέχου ἐθνάρχου στρατηγῶς Νομάδων τὸ μνημῖον Hasonló jellegű stratégos-szal találkozunk Marcus Julius Agrippa királyságában is. IGRR IV. 1136: Ἐπὶ βασιλείῳ μεγάλῳ Μάρκῳ Ἰουλίῳ Ἀγρίππᾳ... [Διομήδης] Χάρητος ἐπαρχος σπειρῆς Ἀθροῦσσης καὶ... στρατηγὸς Νομάδων, v. ö. még ibid. III 1194 *Harmatta János* szíves közlésének köszönöm egy durai pergamen (Dura Pg. 10, i. sz. 121-ből) ismeretét, amely ezen a területen is tanúsítja a fentidézett feliratokban említett stratégosokhoz hasonló jogi helyzetben levő személyek működését: Μανήσου τοῦ Φραάτου τῶν βάτησα καὶ τῶν ἐλευθέρ... ἴρων παραλήπτου καὶ στρατηγῶς Μεσοποταμίας καὶ Παραποταμίας καὶ Ἀραβαρχου. Vö. a 19.-t is.

⁴⁰ *Jalabert—Mouterde* : Inscriptions de la Syrie No. 1533: Διονυσίου στρατ[ήγου] [κώμης] ἐπεγερόμην, vö. még ibid. No. 2114 és a hozzáfüződő megjegyzések.

ezek már aligha lehetnek az egykori nagyhatalmú hellenisztikus *stratégosok* lesüllyedt utódai, hanem egyszerű római *praefectus civitatis*-ok. Ilyen értelemben Herodes, a syriai provinciális közigazgatás kialakításának évtizedeiben, mintegy átmeneti helyzetet foglalt el a «régí típusú», hellenisztikus stratégos, és az «új típusú» római *praefectus gentium* között. Lehetséges, hogy ilyen megfontolás magyarázza meg Josephusnak azt az elszigetelt közlését is, mely szerint Herodes Malchus és Syllaios legyőzése után a nabateusoknak általa elfoglalt határterületein *προστάτης τοῦ ἔθνους* lett,⁴¹ azaz ezen a határvidéken nagyjából ugyanazokhoz a jogokhoz jutott, mint Koilé Syria és Samareia területén.

Herodes jogi helyzete Judaeában Koilé Syriai és samareiai helytartósága idején lényegesen megváltozott. Amikor a stratégosi tisztségét elnyerte, hazájából száműzve volt; még ugyanezen év folyamán vagy a következő év elején visszatérhetett, i. e. 43-ban megkapta Judaea területére a *φυλακή τῶν ὀπλῶν* befolyásos tisztségét, i. e. 42-ben — atyja, Antipatros halála után — testvérével együtt a *tetrarchés* címet viseli, i. e. 40-ben hivatalosan is elnyeri Judaea basileusának címét — bár országát még meg kell hódítania vetélytársától. Királyi címe jogi szempontból nem volt összeférhetetlen stratégos — *praefectus* tisztségével. Ugyanezekben az években M. Julius Cottius, Donnus király fia és utóda, az Alpok lejtőin elterülő kicsiny királyság ura, egyben *praefectus ceivitatum quae subscriptae sunt Segoviorum Segusinorum . . . et ceivitates quae sub eo praefecto fuerunt* (ILS 94 = CIL V. 7231).⁴²

Herodes királyi hatalma megerősítette a Judaeával határos területeken is helyzetét, és azt jogilag is megszilárdította. Ez tűnik ki Appianos közléséből (Emphyllia V. 75), aki Herodest az Antonius által kinevezett és rögzített összegű adó (*φόρος τεταγμένος*) fizetésére kötelezett királyok között, mint *βασιλευς Ἰδουμαίων τε καὶ Σαμαρείων*-t sorolja fel. Feltűnő, hogy Herodes nem a saját törzsterülete, Judaea, hanem Idumaia és Samareia királyaként jelenik itt meg. Nem felületeség ez Appianos részéről, hiszen Herodes éppen Judaea királyaként túlságosan is jól ismert személyiség volt, hanem annak a ténynek közlése, hogy Herodes király csakis Idumaia és Samareia területe után volt adófizetésre kötelezve. Judaea után nem kellett adót fizetnie, ezzel szemben köteles volt bizonyos területeket Kleopatrától «bérbevenni», olyan formában, hogy azok jövedelme fejében állandó összegű évi *phoros*-t fizetett. A Herodes által fizetett *φόρος τεταγμένος* tehát nem is annyira adó, mint inkább *adóbrélet* — amely a principátus idején a keleti területeken még korántsem ment ki a divatból.⁴³

Josephus megnevez egyes olyan területeket, amelyeket Herodes régebbi birtokállományából átengedni kényszerült Kleopatrának, hogy ugyancsak őtöle bérbe vegye.⁴⁴ de ezek közé nem sorolja Idumaiát és Samareiát, amelyek nem voltak Iudaea alkotórészei.

Idumaia a Seleukida időkben Judaiától határozottan elkülönült és a makkabeus felkelés idején önálló stratégiát alkotott.⁴⁵ I. Hyrkanos foglalta el ezt a területet, de ő alatta is megtartotta bizonyos önállóságát éppen az Antipatros család uralma alatt.⁴⁶ Amikor A. Gabinius Judaea ügyeit i. e. 56-ban újjárendezte, Idumaeát nem vonta be az újonnan megszervezett 5 kerület egyikébe sem: ezek fővárosai, Jeruzsálem, Amathus, Gadara, Jericho és Sepphoris nem alkalmasak fekvésüknél fogva arra, hogy Idumaea közigazgatási központjai legyenek. Idumaea ezekben az években az Antipatros-család uralma alatt maradt, Judaeával való szerves kapcsolat nélkül. Amikor Herodes Judaea

⁴¹ BJ 1, 385, Ant. 15, 160. Ez a közlés *W. Otto* szerint «vielleicht reine Erfindung,» s ugyanígy értékeli A. H. M. Jones i. m. 57. lap is.

⁴² A felirat értelmezéséhez: *Mommsen* : Ges. Schriften VI. 257, P. I. R.¹ s. v. M. Julius Cottius, I. No. 188 és a fiáról szóló címszó No. 189.

⁴³ *W. Otto* : i. m. 44. l.: «Phoros» bedeutet hier, wie so oft in der hellenistischen Zeit, einfach den Pachtzins . . .». Az állami jövedelmek bérbeadásáról és az «adóbrélet» rendszeréről még a római principátus idején is, főként keleti területeken: *H. Siber* : Röm. Verfassungsrecht, München 1952, 252 l.

⁴⁴ Herodes és Kleopatra viszonyához: *Kromayer* : Die Schenkungen des Antonius an Kleopatra (Hermes XXIX, 1894, 572. kk.). BJ 1, 368, a Herodestől ily módon Kleopatrának ajándékozott területek közül névszerint csak Jerichót és vidékét nevezi meg. Viszont a hatalmas bérösszeg (200 talentum évente), ami megfelel Judaea egész adójövedelme csaknem harmadrészének) sokkal nagyobb területet jelent.

⁴⁵ I. Makk. 4, 28; 6, 31. vö. *Kahrstedt* : i. m. 56. l. j. Még II. Makk. 12, 32 is tud egy önálló *στρατηγός της Ἰδουμαίας*-ról.

⁴⁶ BJ 1, 123: [*Ἀντιπάτρου*] γένος δ' ἦν Ἰδουμαῖος προγόνων τε ἕνεκα καὶ πλοῦτον καὶ τῆς ἄλλης ἰσχύος πρωτεύων τοῦ ἔθνους.

királya lett, Idumaeát adóköteles területként csatolhatta Judaeához.⁴⁷ Samareiaival kapcsolatban némileg más a helyzet. Ezt a területet Herodes — mint láttuk — stratégosi minőségben igazgatta i. e. 46 óta. Királyi hatalmával egyidejűleg ezt a területet, immár nem a provincia helytartója, hanem M. Antonius triumvir révén, állandó «adóbérlő»-ként kapta meg, állandó évi összeg lefizetése ellenében. Ez addigi laza hatalmát megszilárdította. Ez a jogi helyzet az actiumi csata után változott meg, amikor Augustus a keleti területeket újjárendezte. Ennek során Herodes addigi, adóbérlési jogon birtokolt területeit, királyi hatalmának megerősítésével egyidejűleg, teljesjogi tulajdonként kapta meg. Josephus külön emeli ki Samareiait az oda-ajándékozott területek között (Ant. 15, 217, BJ 1, 396). Ugyanekkor szűnt meg Idumaea után fizetett adója is.

Herodes Samareia fölötti uralmát annak jogi jellege szerint így három szakaszra oszthatjuk:

a) I. e. 46—40 között: a provincia helytartói által kinevezett stratégos, ill. praefectus gentium.

b) I. e. 40—30 között: állandó *phoros* fizetésére kötelezett adóbérlő-fejedelem.

c) I. e. 30 óta: Samareia királyságának alkotórésze minden külön jogi fenntartás és anyagi kötelezettség nélkül.

Némileg eltérően alakult Herodes helyzete Koilé Syria területén. Mivel i. e. 46 óta újabb adatok nem szólnak uralma jellegének megváltozásáról, fel kell tételeznünk, hogy Herodes egészen a Dekapolis egész területének megszerzéséig⁴⁸ változatlan jogkörrel igazgatta ezt a területet. Amióta i. e. 30-ban megkapta Gadara és Hippos városokat, Koilé Syria feletti hatalma is teljessé vált, ill. válhatott. Egészen bizonyos csak annyi, hogy i. e. 22 óta, amikor a K. S.-től keletre fekvő Trachonitis, Batanaea és Auranitis területek is uralma alá kerültek, K. S. (fenti értelmezésünk szerint: nagyjából a Gaulanitis) is Herodes teljes uralma alatt állt). Josephusnak az a két, párhuzamos szövege, amely meghatározza Herodes helyzetét Syriában (BJ 1, 399 és Ant. 15, 360) szöveg-hagyományát illetően kétes és megfogalmazásában zavaros, ellentmondásokkal terhelt. Ha Herodes ekkor «egész Syria epitropos»-a lett, miképpen lehetett ugyanakkor a mindenkori *epitropos*oknak tanácsadója? A Josephus féle közlés reális tartalmát csak abban láthatjuk, hogy Herodes «egész Syriára» vonatkozóan procuratori jelleget kapott, *ameny-nyiben* Syria mindenkori legatusai kötelesek voltak Herodesszel fontosabb kérdésekben tanácskozni. Ez a «tanácskozási jog» tehát nem *többletként* jelentkezik Herodes procuratori jellegéhez, hanem éppen ennek a jellegnek tartalmát határozza meg. Herodes királyságának politikai és katonai jelentőségét Róma és a Parthus birodalom közötti határterületen szem előtt tartva, nagyon is érthető, hogy kívánatos volt az állandó kétoldalú kapcsolat Róma legfontosabb keleti provinciájának helytartója és legerősebb keleti cliens-királya között. Persze, tényszerű adataink inkább arról szólnak, hogy Herodes kérte ki fontos döntések előtt a mindenkori syriai legatusok véleményét, nem pedig fordítva.

Fenti fejtegetéseink talán alkalmasak arra, hogy egy-két további vonással egészítsék ki Róma keleti politikájáról és a provinciák megszervezésében alkalmazott rugalmas módszerekről való ismereteinket.

⁴⁷ Idumaeának Egyiptommal való határos volta is indokoltá tehetné, hogy Herodes, legalább is Antonius idejében, nem csatolhatta teljesen Judaeához, hanem utána adót volt köteles fizetni. Ezt megerősíti BJ 1, 396, Ant. 15, 217 azon közlése, hogy Herodes csak Antonius legvőzése után kapta meg teljes tulajdonként az Idumaeától mindenestre északra fekvő Gazát és a környező városokat.

⁴⁸ BJ 1, 86. kk, 396. Mindez csak i. e. 30-ban történt meg.